

4; Helsloot, *Floralia*, 70.

39) Tussen 1847 en 1908 besprak de raad het voortbestaan van de kermis maar liefst acht keer. Vgl. Sandra de Hoog, *'Een quaestie van appreciatie': een comparatief, historisch onderzoek naar de afschaffing van de Rotterdamse kermis, 1847-1908* (ongepubliceerde doctoraalscriptie Erasmus Universiteit Rotterdam 1986) 25-26 en 30-31.

40) *Handelingen van den gemeenteraad van Rotterdam* (Rotterdam 1881) 60.

41) GAR, Archief *Floralia*, inv.nr. 6, Zevende jaarverslag (1882) 3.

42) Sanson doelde vermoedelijk op het volksconcert van de Rotterdamse afdeling van de Maatschappij tot Bevordering der Toonkunst, die naar eigen zeggen een 'uitstekend geslaagde proeve om de kunst te populariseren' had gegeven. Vgl. GAR, bibliotheek, XXIV B 18, Verslag Toonkunst afdeling Rotterdam 1879/1880, 6. In dit verband is ook van belang de oprichting in 1876 van een volkszangschool door de mannenzangvereniging *Amphion*, bedoeld om 'bij personen uit den handwerkstand, muzikalen zin te ontwikkelen'. Vgl. *Verslag van den toestand der gemeente Rotterdam over het jaar 1876* (Rotterdam 1877) 225.

43) GAR, Archief *Floralia*, inv.nr. 1, Notulen 19 mei 1881.

44) *Ibidem*, Notulen 6 augustus en 10 oktober 1881; inv.nr. 6, Zevende jaarverslag (1882) 4-6.

45) Het Nut deed dus wel mee bij de oprichting, maar niet prominent en beperkte zich tot een jaarlijkse subsidie. Wel was op individuele titel meer dan de helft (52 %) van de latere bestuurders van Volksvermaken tussen 1883 en 1923 Nutslid. Vgl. GAR, Archief Nutsdepartement Rotterdam, inv.nr. 23-25, contributielijsten.

46) Vgl. GAR, bibliotheek, *Adresboeken Rotterdam* 1882 en 1884, besturen van genoemde verenigingen.

47) GAR, Archief *Floralia*, inv.nr. 6, Zevende jaarverslag (1882) 8-14.

48) GAR, bibliotheek, XXIV B 18, Verslag Toonkunst afdeling Rotterdam 1880/1881, 6-7.

49) *Rotterdamsch Nieuwsblad* 28 februari en 19 december 1882, 27 februari 1883.

50) *Ibidem*, 17 januari 1882.

51) GAR, Archief Volksvermaken, inv.nr. 1, Statuten en huishoudelijk reglement 1896.

52) GAR, bibliotheek, J 97, Negende jaarverslag Volksvermaken (1889/1890) 7; Tiende jaarverslag (1890/1891) 4; *Rotterdamsch Nieuwsblad* 22 februari 1888. Het systeem van 'persoonlijke introductie' was, anders dan de juichtonen in Rotterdam wellicht doen vermoeden, niet nieuw. Door Nutsdepartementen, rederijderskamers, zusterverenigingen voor volksvermaken et cetera, werd het op tal van plaatsen met meer of minder succes toegepast.

53) GAR, bibliotheek, J 97, Tiende jaarverslag Volksvermaken (1890/1891) 9; *Rotterdamsch Nieuwsblad* 1 april 1890.